Hakikat Tekelciliği, Epistemik Kapanma ve Ötekileştirmenin Çok Boyutlu Analizi:

Sosyolojik, Psikolojik, Entelektüel ve Teolojik Temeller

Giriş: Kendi Görüşünü Mutlaklaştırma Yanılgısının Doğası

İnsanlık tarihi boyunca düşünsel, inançsal ve toplumsal krizlerin en derin köklerinden birini, **bireylerin veya grupların kendi zihinsel üretimlerini mutlaklaştırarak** farklı görüşlere kapılarını tamamen kapatması oluşturmuştur. Tam karşıt, kısmen karşıt veya farklı şekillerde düşünenlerin görüşlerini duymayı reddetme, kendinden olmayanı ötekileştirme ve zihinsel konfor alanını terk etmeme eğilimi; salt bir bilgisizlik veya entelektüel tembellik meselesi değildir. Bu durum, bireyin veya grubun kendi sınırlı yorumunu, aklın, evrensel ahlakın ve hatta bizzat referans aldığı kutsal metnin dahi üstüne konumlandırarak **"daha üst bir görüş olmadığını"** deklare etmesiyle sonuçlanan karmaşık bir varoluşsal krizdir.

Bu krizin merkezinde, aşkın ve sınırsız olan bir hakikatin, sonlu ve kusurlu insan zihni tarafından bütünüyle kavrandığı ve mülk edinildiği yanılgısı yatar[1].

Kendi görüşünü kutsallaştıran özne, karşısındakini yalnızca farklı düşünen bir insan olarak değil, hakikatin düşmanı olarak kodlar. Bu dogmatik yapı, bir yandan **bireyin kendi psikolojik korkularına ve ontolojik güvensizliklerine kalkan** olurken, diğer yandan sosyolojik bağlamda **kitleleri manipüle eden bir iktidar ve otorite aygıtına** dönüşür[2]. Epistemolojik düzeyde bilgi kaynaklarını zehirleyen, teolojik düzeyde ise **insanın kendi egosunu (hevâsını) ilahlaştırması**yla sonuçlanan bu **"hakikat tekelciliği",** derinlemesine analiz edilmesi gereken çok boyutlu bir fenomendir. Bu kapsamlı rapor; kendi görüşünü mutlaklaştırarak farklı olanı dışlamanın psikolojik, sosyolojik, entelektüel/epistemolojik ve dini gerekçelerini, akademik literatürde yer alan kavramsal çerçeveler ışığında sistematik bir bütünlük içinde incelemektedir.

Psikolojik Dinamikler: Bilişsel Konfor, Ontolojik Güvenlik ve Psikanalitik Kaçış

Farklı fikirlere tahammülsüzlük ve kendi düşünce sistemini yegâne gerçeklik olarak kabul etme eğilimi, rasyonel bir tercihten ziyade insan zihninin evrimsel, biyolojik ve psikolojik savunma mekanizmalarıyla doğrudan ilişkilidir. Birey, dış dünyadaki karmaşayı anlamlandırmak ve varoluşsal kaygılarını dindirmek için kesinliğe ihtiyaç duyar. Bu temel İlkel ihtiyaç, belirli psikolojik eşikler aşıldığında patolojik bir dogmatizme dönüşür.

Bilişsel Konfor Alanı ve Bilişsel Kapanma İhtiyacı

Psikolojide "konfor alanı", bireyin kendini güvende hissettiği, alışkanlıklarının, rutinlerinin ve mevcut inanç şemalarının hâkim olduğu stressiz bir psikolojik evreyi ifade eder[4]. İnsan beyni, yapısal olarak minimum enerji harcayarak maksimum denge (homeostazi) sağlamaya odaklıdır. Zihin, yeni durumlara, karşıt fikirlere veya çelişkili bilgilere maruz kaldığında bir **"bilişsel uyumsuzluk" (cognitive dissonance)** yaşar. Bu uyumsuzluk, beyni yeni sinaptik bağlar kurmaya, mevcut inanç sistemini yıkıp yeniden inşa etmeye zorlar ki bu, biyolojik ve psikolojik açıdan oldukça yorucu, stres ve anksiyete üreten bir süreçtir[4].

Bu noktada Arie W. Kruglanski'nin geliştirdiği **"Bilişsel Kapanma İhtiyacı" (Need for Cognitive Closure)** teorisi devreye girer. Bilişsel kapanma ihtiyacı, bireyin belirsizlikten kaçınarak herhangi bir konuda kesin bir bilgiye ulaşma ve bu bilgiyi kalıcı olarak koruma arzusudur[6]. Epistemik bir motivasyon olan bu ihtiyaç yüksek olduğunda, bireyler çevrelerindeki bilgileri derinlemesine ve analitik bir süzgeçten geçirmek yerine, en hızlı, en kesin ve otorite tarafından sunulan hazır cevaplara sarılırlar[6].

Kendi görüşünü mutlaklaştıran birey, fikri konfor alanını terk etmeyi reddederek zihinsel bir kalkan oluşturur. Bu kalkan sayesinde dışarıdan gelen hiçbir **"karşıt veri" (counterevidence)** işleme alınmaz; zira karşıt veriyi değerlendirmek, konfor alanının yıkılması ve belirsizlik anksiyetesinin geri dönmesi demektir[8]. Dolayısıyla, ötekilerin sesini kısmak, bazen entelektüel bir zaaf olmaktan öte, beynin stresten kaçınma stratejisinin **ilkel bir yansıma**sıdır.

ötekilerin sesini kısmak,
bazen entelektüel bir zaaf olmaktan öte, beynin
stresten kaçınma stratejisinin **ilkel bir yansıma**sıdır.

Ontolojik Güvenlik: Kimlik, Beden ve Benlik İlişkisi

Farklı görüşlere kapanmanın bir diğer derin psikolojik nedeni, siyaset bilimi ve psikolojinin kesişiminde yer alan **"Ontolojik Güvenlik" (Ontological Security)** kavramıdır. Ontolojik güvenlik, bireyin kendi benliğine, kimliğine ve içinde yaşadığı dünyanın tutarlılığına duyduğu varoluşsal ve süreklilik arz eden güvendir[2]. Bir insan, kimliğini siyasi bir ideoloji, dini bir mezhep veya karizmatik bir liderin öğretileri üzerine inşa ettiğinde (büyük bireysel fikri çabalar ile kendine özgü, öznel eforlar ile, yada büyük bir çoğunluğun üzerinde uzlaştığı evrensel değerler ile inşa edilmemiş ise) , o öğreti yalnızca dünyayı açıklayan bir **"bilgi seti"** olmaktan çıkar; bireyin "Ben kimim?" sorusuna verdiği yegâne cevaba dönüşür.

Bu bağlamda **kaygı (anxiety) ve korku (fear)** arasındaki hiyerarşik fark belirleyicidir. Korku, somut ve görünür bir tehdide karşı verilen tepkiyken; kaygı, bireyin varoluşsal zeminine, benlik algısına yöneltilen belirsiz tehditler karşısında ortaya çıkar[2].

Kendi görüşünü mutlaklaştıran bir birey, farklı düşünen birisiyle karşılaştığında sadece rasyonel bir itirazla karşılaştığını düşünmez; **kendi ontolojisine (varlığına) yöneltilmiş bir imha tehdidi algılar**. ***"Görüşün yanlış"*** eleştirisi, ontolojik güvenliği inancına lehimlenmiş bir zihin için ***"Sen yok hükmündesin, hayatını adadığın değerler bir hiç"*** şeklinde tercüme edilir. Bu yıkıcı kaygıyı engellemenin tek yolu, kendi görüşünü evrensel ve mutlak bir kutsal seviyesine yükseltmek, karşı tarafı ise ontolojik bir tehdit (düşman, kafir, hain) olarak kodlayıp ötekileştirmektir[2].

Otorite Açlığı ve Yetişkinlikte Çocukluk Regresyonu

Psikanalitik açıdan dogmatizm ve bağnazlık, bireyin kendi bireyleşme (individuasyon) sürecini tamamlayamamasıyla yakından ilişkilidir. Sigmund Freud'un kitle psikolojisi ve otorite analizlerine göre insan, çocukluk döneminde ebeveyn otoritesine karşı duyduğu mutlak bağımlılığı, yetişkinlikte de tam olarak aşamaz[10]. Kendi aklını kullanmak, bağımsız kararlar almak, şüphe etmek ve hatalarının bedelini ödemek, pek çok insan için omuzlanması çok ağır bir varoluşsal sorumluluktur.

Bu varoluşsal yükten kaçmak isteyen birey, içindeki "otorite açlığı"nı giderecek, kendisine dünyayı siyah ve beyaz netliğinde sunacak mutlak bir lidere, ideoloğa veya sarsılmaz bir sisteme sığınır (büyük bir çoğunluğun üzerinde uzlaştığı evrensel değerlere , kişiye yada yaratıcıya değil ise ileride doğacak sorunların zemini atılmış olur) [10]. Bu sığınma eylemi, yetişkin bedeninde çocuk ruhunun devam etmesidir. Şüphe (kuşku), düşüncenin ve özgürlüğün doğum sancısıdır; ancak bağnaz kişi bu sancıdan korktuğu için, tıpkı bir çocuğun anne kucağına teslim olması gibi, (belkide

bir dogmaya) kayıtsız şartsız teslim olur[10]. Erich Fromm'un **"Özgürlükten Kaçış"** teziyle de örtüşen bu durumda, mutlaklaştırma işlemi bireye sıcak ve güvenli bir aidiyet sunarken, eleştirel aklın tamamen felç olmasına yol açar.

Gölge Arketipi ve Psikolojik Yansıtma (Projeksiyon)

Ötekileştirme ve mutlak haklılık yanılgısının temelinde yatan en güçlü mekanizmalardan biri Carl Gustav Jung'un **"gölge arketipi" (shadow archetype)** teorisidir. İnsan psişesi, bilinç düzeyinde kabul etmek istemediği, toplumsal olarak onaylanmayan, karanlık, ilkel ve bencil dürtülerini bilinçdışına iterek bir "gölge" oluşturur[10]. Kendi içsel karanlığıyla, çelişkileriyle ve yetersizlikleriyle yüzleşme olgunluğu gösteremeyen bireyler veya gruplar, sahip oldukları bu olumsuz özellikleri dışarıdaki bir hedefe "yansıtırlar" (psikolojik projeksiyon).

Kendi görüşünü yegâne hakikat, kendi grubunu ise en ahlaklı ve seçilmiş topluluk olarak kutsallaştıran bir yapı, dünyadaki tüm kötülüklerin ve yanlışlıkların kaynağı olarak "ötekini" işaretler[10]. Böylece birey, kendi içindeki nefreti veya bastırılmış arzuyu, karşı tarafı "sapkın", "hain" veya "dinsiz" ilan ederek meşrulaştırır. Bağnazlık, bu bağlamda psikolojik yansıtmanın kurumsallaşmış ve sistemleşmiş bir biçimidir. Birey, kusursuzlaştırdığı kendi görüşüne sarılarak içsel boşluğunu doldurmaya çalışırken, Jacques Lacan'ın "ayna evresi" kuramında olduğu gibi, ideolojisine baktığında kendini orada eksiksiz bir bütün olarak tanır[10]. **Fikrinden koptuğu an "Ben kimim?"** sorusunun dehşetiyle yüzleşeceği için, mutlaklaştırma yanılgısına ölümüne bir sadakatle bağlanır.

Psikolojik Dinamik	**İşleyiş Mekanizması**	**Sonuç ve Davranışsal Tezahür**
Bilişsel Kapanma İhtiyacı	Belirsizlik anksiyetesinden kaçınmak için hazır, kesin ve tartışılmaz bilgiye (otoriteye) yönelme.	Zihinsel esnekliğin kaybı; farklı görüşlerin peşinen yanlış ve yorucu kabul edilerek reddedilmesi.
Ontolojik Güvenlik	Bireyin kimliğini ve varoluşsal sürekliliğini tek bir inanç/ideoloji üzerinden tanımlaması.	Eleştirinin sadece bir fikir tartışması değil, varoluşsal bir imha girişimi olarak algılanması.

Otorite Açlığı (Regresyon)	Düşünme ve karar alma sorumluluğundan kaçarak ebeveyn ikamesi bir otoriteye teslim olma.	Şüpheden ve özgürlükten kaçış; mutlak itaatin erdem olarak kutsanması.
Psikolojik Yansıtma (Gölge)	Bireyin kendi kusurlarını, korkularını ve bastırılmış karanlık yönlerini "öteki"ne atfetmesi.	Kendi grubunu melek, ötekini şeytan olarak görme; kutuplaşma ve şiddetin meşrulaştırılması.

Sosyolojik Nedenler: İnhisarcılık, Cemaat Antropolojisi ve İktidar İnşası

Farklılıklara kapanma, salt bireysel zihnin bir defosu değil, aynı zamanda toplumların, cemaatlerin, grupların veya siyasi yapıların hayatta kalma, sınır çizme ve (belki menfaate dayalı, yada fedakarlığa dayalı belki de gönüllü) üyeleri üzerinde hegemonya kurma, güvenliğini sağlama stratejisidir. Sosyolojik bağlamda hakikat tekelciliği, kültürel çoğulluğu reddederek kitleleri tek tipleştirme ve bir (grubun amacına uygun öğretiyi yayan ve uygulamasını sağlayan grup içi) iktidar mekanizması üretme aracıdır.

Hakikat İddiası Üzerinden Otorite Üretimi

Toplum bilimleri ve din sosyolojisi perspektifinden bakıldığında, cemaatler ve benzeri kapalı gruplar yalnızca inançsal fikirlerin tartışıldığı yerler değil, belirli oranda bireyin konuşma biçiminden giyimine kadar tüm yaşam tarzını belirleyen normatif "habitus" alanlarıdır[3]. Temel antropolojik ayrım, **"hakikat" ile "hakikat iddiası"** arasındaki farkın silinmesinde yatar. İlahi bir vahiy veya evrensel bir doğru mevcut olsa bile, tarihsel süreçte **toplumların deneyimlediği şey hakikatin kendisi değil; insanların hakikat hakkında söyledikleri**, **geliştirdikleri kurumlar ve yaptıkları yorumlardır[3].**

Toplumların deneyimlediği şey
hakikatin kendisi değil;
insanların hakikat hakkında söyledikleri,
geliştirdikleri kurumlar ve yaptıkları yorumlardır.

Bir cemaat veya grup lideri, geliştirdiği veya temsil ettiği beşeri yorumu mutlaklaştırıp **"hakikatin bizzat kendisi" ile özdeşleştirdiğinde**, devasa bir epistemik otorite üretmiş olur. Karizmatik otorite, liderin kararlarını aşkın bir hakikatin zorunlu sonucu olarak sunarak **"insani arabulucu"** rolünü görünmez kılar[3]. Otorite görünmezleştiğinde, kitlelerin lidere veya ideolojiye olan itaati (eğer aracıyı görüp esas amaca yönelecek erdeme ulaşmamış ise), bir insana boyun eğmek gibi algılanmaktan çıkar; **"hakikate veya Tanrı'ya teslimiyet"** olarak kodlanır[3]. Bu bağlamda, **"Daha üst bir görüş yoktur"** beyanı, sosyolojik olarak **"Benden daha üstün bir otorite yoktur, aklınızı bana devredin"** emrinin teolojik bir kılıfa sokulmuş halidir. Kendi kararını aşkın hakikatle özdeşleştiren yapılarda, lider doğru düşünmenin tek ölçütü haline gelir ve bilgi ile itaat arasındaki ince çizgi tamamen ortadan kalkar[3]. İşte bu gibi sebepler ile hakikat ile hakikat algısı arasındaki farkı küçültmenin veya kapatmanın yolu ve dolayısı ile farklı görüşlere cesaret ile tolerans geliştirme gücünü veren şey, büyük bir çoğunluğun üzerinde uzlaştığı evrensel değerlere, kişiye yada yaratıcının sunduğu hakikatlere sarılmaktır.

Epistemik Kapanma ve "Metin Zehirlenmesi"

Birçok sosyolojik gruplar, varlıklarını sürdürebilmek ve üyelerinin dış dünyayla temas edip sorgulamaya başlamasını engellemek için **"epistemik kapanma" (epistemic closure)** mekanizmaları inşa ederler. Epistemik kapanma, bir bilgi sisteminin üyelerinin, sadece o bilgi sistemine ait olan diğer verilerle ilişki kurması, dışarıdan gelen argümanları ise "güvenilmez" kabul ederek **epistemik izolasyona** gitmesidir[3]. Bireyler, modern teknolojileri kullansalar dahi, akıllarını özgürce kullanmadıkları sürece epistemik birer özne olamazlar[3]. Birçok birey bilişsel efordan kaçınmak için ve kendini teslim ettiği ve güvendiği grubun normlarının sunduğu bilişsel konforda yaşamak için bunu gönüllü olarak yapar yada böyle bir aydınlanmanın farkında olmadan bu durumun içinde bulur kendini. Eğer sığındığı grup ilkelere mutlak hakikatin kendisi ise (ki böyle birşey mümkün değil) bu çok büyük bir konfor demektir. Ancak bilinmelidir ki mesela ;islam inancına göre Allah'ı tanımak, akletmek ve **hakikati aramak** her akıl baliğ insan üzerine şahsî bir sorumluluktur (farz-ı ayn). Bu başkasına devredilemeyecek kadar büyük önem taşıyan bir husustur.

Cemaat ve grup sosyolojisinde bu kapanma, genellikle **"metinsel otoritenin"** mutlaklaştırılması yoluyla gerçekleşir. Grubun temel kabul ettiği metinler eleştirinin tamamen dışına çıkarıldığında, bu durum bir tür **"metin zehirlenmesine" (textual poisoning)** yol açar. Metin zehirlenmesi, bir metnin çok okunması değil; o metnin, kişinin başka bilgi kaynaklarına, farklı düşüncelere ve bizzat kendi hayat tecrübesine karşı epistemik bir bağışıklık (immünite) geliştirmesine sebep olmasıdır[3]. Üyeler, dış dünyadaki gerçekleri kendi muhakemeleriyle anlamlandırmak yerine, **her olayın**

karşılığını kutsallaştırdıkları o metinlerde ararlar. Sonuç olarak **metin, insanın düşünme yetisini ikame eder;** grup kimliği bir "hakikat kimliğine" dönüşerek, cemaatin dışında kalan herkes sadece "farklı" değil, doğrudan **"yanlışlığın ve sapkınlığın temsilcisi"** olarak damgalanır[3].

"Fırka-i Nâciye" Kompleksi, Tekfir ve İnhisarcılık

İslam sosyolojisinde ötekileştirme ve kendi görüşünü mutlaklaştırma pratiğinin en köklü meşruiyet zeminlerinden biri "73 Fırka Hadisi" etrafında şekillenen inhisarcı (tekelci) yaklaşımlardır. Ümmetin 73 fırkaya bölüneceği ve bunlardan sadece birinin kurtuluşa ereceği (Fırka-i Nâciye / Kurtulmuş Grup) yönündeki tarihsel rivayet, farklı düşünenleri dışlamak ve kendi otoritesini tekelci bir zemine oturtmak isteyen gruplar tarafından **suiistimal edilmiştir**[12].
Kendisini yegâne kurtulmuş topluluk olarak ilan eden bir grup, doğal olarak diğer tüm grupları (kısmen benzer düşünseler bile) dalalet, sapkınlık veya küfür içinde olmakla itham eder[15]. **İmam Gazzâlî, *Faysalu't-tefrika*** adlı eserinde bu durumu sert bir dille eleştirir. Gazzâlî, kendi benimsedikleri kelamî veya fıkhî görüşleri dinin değişmez asılları gibi sunarak muhaliflerini kolayca **"kâfir" ilan edenleri (tekfir edenleri), "Allah'ın geniş rahmetini daraltanlar"** olarak tanımlar[17].

“Allah'ın geniş rahmetini daraltanlar”

Hakikat tekelciliği, kurtuluş ve istikrar vaat ederken, aynı zamanda muhaliflerin kanını ve itibarını yok sayan **"tekfir"** mekanizmasını işletir[18]. Tekfir edilen kişi, epistemolojik ve sosyolojik bir özne olmaktan çıkarılır, yok edilmesi gereken bir kötülüğe indirgenir. Tarihsel süreçte mezheplerin kendi görüşlerini mutlaklaştırarak birbirlerine karşı geliştirdikleri bu **yıkıcı inhisarcılık**, birlikte yaşama kültürünü (kültürel çoğulluğu) imha eden en temel sosyolojik krizdir[17].

Entelektüel ve Epistemolojik Gerekçeler: Epistemik Kibir ve Yorumlayıcı Adaletsizlik

Kişinin kendi görüşünü en üst bir seviyeye konumlandırması ve farklılıklara kulak tıkaması, bilgi felsefesi (epistemoloji) bağlamında bilginin doğasının, sınırlarının ve anlama (hermeneutik) sürecinin çarpıtılmasıdır.

Epistemik Kibir ve Dogmatik Dışlayıcılık

Mutlaklaştırma yanılgısının entelektüel merkezinde **"epistemik kibir" (epistemic arrogance)** bulunur. Epistemik kibir, bir kişinin veya grubun kendi zihinsel kapasitesinin, inançlarının ve argümanlarının sınırlarını kabul etmeyi

reddederek, kendisini mutlak doğrunun tartışılmaz sahibi olarak görmesidir[21]. Felsefeci Alvin Plantinga ve John Hick gibi düşünürlerin din felsefesi bağlamında yürüttükleri çoğulculuk (pluralism) ve dışlayıcılık (exclusivism) tartışmaları bu noktada aydınlatıcıdır[21]. Dışlayıcılar, sadece kendi inanç sistemlerinin doğruluğuna inanmakla kalmaz, kendi doğrularına katılmayan herkesin mutlaka **akılsızlık, ahlaki düşüklük veya inatçılık** içinde olduğunu varsayarlar[21].

Saf gerçekçilik (naive realism) yanılgısına düşen kibirli zihin, dünyayı **"olduğu gibi"** ve **"kusursuzca"** algıladığına, geliştirdiği teorilerin de evrensel gerçeklikle birebir örtüştüğüne inanır[25]. Oysa hiçbir insan zihni hakikati bütünüyle ihata edecek kapasiteye sahip değildir; tüm bilgiler **dil, tarih, kültür ve biyoloji tarafından filtrelenir.** Epistemik tevazudan (epistemic humility) yoksun olan dogmatik birey için tartışma, yeni bir şeyler öğrenme veya gerçeğe yaklaşma süreci değildir; tartışma sadece **kendi mutlak doğrusunu karşı tarafa dayatma** seansıdır[8].

Hiçbir insan zihni hakikati bütünüyle ihata edecek kapasiteye sahip değildir

Epistemik Adaletsizlik: Tanıklık ve Hermeneutik Haksızlık

Felsefeci Miranda Fricker'ın literatüre kazandırdığı **"Epistemik Adaletsizlik" (Epistemic Injustice)** kavramı, farklı görüşleri duymak istememe ve ötekileştirme pratiklerinin nasıl **sistematik bir zulme** dönüştüğünü açıklar. Epistemik adaletsizlik, bir kişinin **"bilen bir özne olma kapasitesine"** yönelik yapılan spesifik bir haksızlıktır ve özünde bir toplumsal iktidar meselesidir[31]. Fricker, bu adaletsizliği iki temel başlıkta inceler:

1. **Tanıklık Adaletsizliği (Testimonial Injustice):** Egemen (veya kendi görüşünü kutsallaştıran) grubun, muhatabın cinsiyeti, etnik kökeni, dini veya aidiyeti nedeniyle, onun sözlerine ve sunduğu argümanlara peşinen güvensizlik duymasıdır[33]. Kendi fırkasının dışındakileri sapkın gören bir yapı, o kişilerin getirdiği mantıklı argümanları veya olgusal gerçekleri (counterevidence) sırf onların kimliğinden dolayı ciddiye almaz. Karşıt görüşler argümanların gücüyle değil, **söyleyenin kimliği üzerinden (ad hominem) çürütülür**[18].

2. **Yorumlayıcı / Hermeneutik Adaletsizlik (Hermeneutical Injustice):** Toplumda gücü elinde bulunduranların, **ortak anlama ve yorumlama havuzunu (kavramsal araçları)** kendi tekelinde tutmasıdır[33]. Marjinalize edilmiş, farklı düşünen gruplar veya haksızlığa uğrayan bireyler, kendi deneyimlerini ifade edecek, kendilerini savunacak meşru kavramlardan

mahrum bırakılır[34]. Kendi yorumunu mutlaklaştıran grup veya siyasi erkin içinde ezilen bir birey, maruz kaldığı baskıyı adlandıracak kelimeleri bulamaz; zira tüm kelimeler (hakikat, adalet, din, itaat) **egemen güç tarafından yeniden tanımlanmış ve içi boşaltılmıştır**[10].

Epistemik Adaletsizlik Türü	**Kavramsal Tanım (M. Fricker)**	**Hakikat Tekelciliğindeki Tezahürü**
Tanıklık Adaletsizliği	Muhatabın kimliğinden kaynaklı önyargılarla sözünün güvenilirliğinin düşürülmesi.	Muhaliflerin "sapkın, hain, dış mihrak" ilan edilerek sundukları delillerin (counterevidence) baştan yok sayılması.
Yorumlayıcı Adaletsizlik	Ortak kavramsal kaynaklardaki eksiklik nedeniyle bireyin kendi deneyimini anlamlandıramaması.	Eleştirel düşünceye ait kavramların egemen dogmatik yapı tarafından sansürlenmesi veya içinin boşaltılması.

Hermeneutik Şiddet ve Yorum Çatışması

Metin okuma, anlama ve yorumlama sanatı olan hermeneutik, kendi içinde **"ötekini anlama"** ve **"kendinde olmayanı bulma"** erdemini barındırması gereken diyalojik bir süreçtir[38]. Ancak kendi yorumunu hakikat, hatta kutsal kitabın kendisi kabul eden yapılar yada bireyler, metinlere ve farklı okuma biçimlerine **"Hermeneutik Şiddet" (Hermeneutical Violence)** uygularlar[40].

"Hermeneutik Şiddet"

Martin Heidegger ve Ernst Cassirer arasındaki meşhur Kant yorumu tartışmalarına da dayanan hermeneutik şiddet; bir yazarın metnini, kendi tarihsel ve nesnel bağlamından koparark zorla, kendi ideolojik önkabullerine (fore-conception, fore-sight) hizmet edecek şekilde okutma eylemidir[40].

Hermeneutik şiddet;
bir yazarın metnini, kendi tarihsel ve nesnel bağlamından koparark zorla, kendi ideolojik önkabullerine (fore-conception, fore-sight) hizmet edecek şekilde okutma eylemidir.

Bir teolog veya ideolog, kutsal metnin zengin, çok anlamlı ve esnek yapısını reddederek onu tek bir anlama, kendi anlamına hapsederse, **sadece insanlara değil, bizzat Kutsal Kitabın kendisine de ontolojik bir şiddet uygulamış olur**[39]. Bu, **"metni kendi istediği gibi konuşturma**" zorbalığıdır. Ayrıca bu şiddet, **"kültürel gaslighting"** ile birleştiğinde; egemen grup sadece bilgi havuzunu değil, o bilginin yorumlanma yöntemini de tekeline alarak **muhalif zihinlerin felç olmasına (epistemik twilight zone)** neden olur[46].

Postmodern Belirsizlik: Yeni Nesil Epistemik Kibir

Dikkat edilmesi gereken bir diğer entelektüel kriz, modernist/dogmatik kesinliğin zıddı gibi görünen ama özünde aynı kibri taşıyan radikal postmodern göreciliktir (relativizm). Postmodernizm, **hakikatin bilinemeyeceğini, her şeyin bağlamsal ve izafi olduğunu iddia ederek (epistemic incertitude / chastened epistemology),** aslında nihai bir belirsizliği mutlaklaştırır[47]. ***"Hiçbir hakikat yoktur ve hiçbir metin nesnel olarak anlaşılamaz"*** iddiası, epistemik bir tevazu gibi sunulsa da, **en az dini dogmatizm kadar kibirlidir;** zira o da **"dünyanın nihai olarak bilinemezliği"** konusunda kendisini **mutlak otorite ilan etmek**tedir[47]. İster dini bağnazlık olsun ister postmodern nihilizm, her ikisi de farklılıklarla gerçek bir **diyalog kurmaktan kaçan**, kendi konfor alanına hapsolmuş **entelektüel kapanma biçimleridir.**

Postmodernizm,
hakikatin bilinemeyeceğini, her şeyin bağlamsal ve izafi olduğunu iddia ederek (epistemic incertitude / chastened epistemology), aslında nihai bir belirsizliği mutlaklaştırır ve bu yol ile kibir gösterisi yapar.

Dini ve Teolojik Bağlam: Yorumun

İlahlaştırılması ve Hevânın Egemenliği

Kendi görüşünü deklare edip daha üstün bir doğrunun varlığını reddetme olgusu, teolojik açıdan **ilahi olan ile beşeri olanın, yaratan ile yaratılanın sınırlarının ihlal edilmesidir.** Bu ihlal, dindar bir kılıf altında insanın kendi nefsini (egosunu) tanrılaştırmasına yol açar.

Beşeri Yorumun Kutsallaştırılması: Din Daraltması

Teolojik perspektifte, Vahiy (Kutsal Kitap) mutlak, ilahi ve hatasız kabul edilirken (Vahiy aracısı olan peygamber ve onun vahyi yaşama biçimi olan sünnetleri) ; vahyin insan zihni tarafından okunması, tefsir edilmesi, kelam ve fıkıh sistematiğine dökülmesi belirli bir oranda tarihsel, eksik ve beşeridir. En tehlikeli yanılgı, insanın ürettiği bu tarihsel "yorum"un, dinin bizzat kendisiyle eşitlenmesi ve kutsallaştırılmasıdır[3].

Bağımsız ilahiyatçı Ferry Rotinsulu'nun "İnanmak Nihai Bilgi Değildir" tezi bağlamında vurguladığı gibi, din kurumu kendi teolojik çıkarımlarını **"keşfedilmiş mutlak doğrular"** olarak değil, "tarihsel inşa" süreçleri olarak görmelidir[1].

İnanç (iman),
insanın sınırlarının farkında olarak aşkın olana duyduğu mütevazı bir güvendir.

İnanç (iman), insanın sınırlarının farkında olarak aşkın olana duyduğu mütevazı bir güvendir. Ancak kiliseler, gruplar veya kurumsal diyanet yapıları; Tanrı'nın doğasını, eylemlerini ve hükümlerini kendi metafizik kalıplarına soktuklarında (Tanrı'yı nesneleştirdiklerinde), inancı dogmatik bir bilgiye dönüştürürler[1]. Bu yapılar, Tanrı hakkında konuşmak yerine Tanrı adına konuşmaya başladıklarında, kurumsal otoritelerini Tanrı'nın yerine ikame ederler[1]. Kendi dini yorumunu tartışmaya açmayan bir kişi veya grup, muhatabına **"Benim fikrimi eleştirme"** demez, **"Sen Allah'ın dinine saldırıyorsun"** der. Böylece teoloji, hakikati arama çabası olmaktan çıkıp, kurumların siyasi ve sosyolojik iktidarını koruyan bir silaha dönüşür[1].

Sola Scriptura'dan Solo Scriptura'ya Sapma

Hristiyan teolojisinde Reform hareketiyle başlayan **"Sola Scriptura" (Sadece Kutsal Yazı),** kilisenin yozlaşmış geleneksel otoritesini yıkmak ve metni merkeze almak için geliştirilmişti. Ancak zamanla bu ilke, bireylerin veya küçük grupların **"Benim metinden anladığım yegâne doğrudur" (Solo Scriptura)** şeklinde tehlikeli bir öznelliğe ve öz-kutsallaştırmaya kaymasına neden olmuştur[49].

Metincilik veya lafızcılık, kendi zihinsel sığlığını kutsal metnin tartışılmaz kesinliği olarak sunar. Farklı tarihsel, filolojik veya sosyolojik tefsirleri reddederek "Metin sadece bunu söyler" demek, dini metinlere uygulanan en büyük indirgemeciliktir. Bu durum, **"Kutsal kitabın dahi üstünde kendi görüşünü konumlandırma"** paradoksunu doğurur; çünkü kişi aslında kitaba değil, **kitabın kendi zihnindeki yansımasına tapmaktadır**[49].

Hevâyı İlah Edinmek: Şirkin Ontolojik Kökeni

İslam teolojisinde kendi görüşünü mutlaklaştırma ve her şeyi kendine göre yorumlama krizinin ontolojik ve psikolojik kökeni, Kur'an-ı Kerim'de yer alan ***"hevâsını ilah edinmek"*** kavramıyla çarpıcı biçimde açıklanır. ***Furkan Suresi 43. ayet ("Hevâsını ilah edineni gördün mü?") ve Câsiye Suresi 23. ayet ("Hevâsını ilah edinen, Allah'ın bir ilim üzere kendisini saptırdığı... kimseyi gördün mü?")*** bu durumun röntgenini çeker[55].

Hevâ; geçici, bencil, nefsani arzu, heves ve şahsi kuruntulardır. Hevâyı ilah edinmek, kişinin yalnızca fizyolojik arzularının peşinden gitmesi demek değildir; en tehlikeli boyutuyla, kişinin kendi egosunu, kendi aklını ve kendi zihinsel kanaatlerini evrensel hakikatin merkezine (egosantrizm) yerleştirmesidir[55]. Hiçbir müşrik veya bağnaz **"Ben kendi aklıma veya grubuma tapıyorum"** demez; putperestlik çoğu zaman dini bir kisve altında gizlenir[55]. Kişi, Kutsal Kitabı dahi kendi egosunu tatmin ettiği, kendi menfaatlerini doğruladığı sürece geçerli kabul eden bir sistem kurduğunda **"gizli şirke" (egosuna tapınmaya)** düşer[55].

Heva, zamanla **klinik bir narsistik kişilik bozukluğu belirtileriyle iç içe** geçer. Kişi, kendini ve grubunu aşırı beğenerek tevazuyu tamamen öldürür. Bu kibir, kişiyi **paylaşmak, hoşgörü, istişare, adalet gibi ilahi sıfatlardan (Rahmaniyet)** hızla uzaklaştırarak, sadece kendi inanç konforunu ve tahakkümünü önceleyen bir zorba haline getirir[55]. Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsirinde belirttiği üzere, **hevâsını ilahlaştıran kişi aklını kaybetmiş "sefih" bir mahcurdur**; onun iradesi artık hakikate değil, kibrine teslim olmuştur[56].

Sonuç:
Epistemik Tevazu ve Diyalojik Açıklığın Yeniden İnşası

Tam karşıt, kısmen karşıt veya farklı düşünenlerin görüşlerini duymayı reddetme, kendinden olmayanı ötekileştirme ve bilişsel konfor alanına sığınarak "daha üst bir görüş yoktur" ilanında bulunma olgusu; basit bir cehalet, tesadüfi bir inatlaşma veya

entelektüel eksiklik meselesi değildir. Analiz edildiği üzere bu, psikolojik, sosyolojik, epistemolojik ve teolojik dinamiklerin iç içe geçtiği, bireyi ve toplumu felç eden organize bir varoluşsal krizdir.

Kendi görüşünü kutsallaştırma yanılgısının kökleri;

- **Psikolojik düzlemde:**
  İnsan beyninin bilişsel enerji tasarrufu yapma ve belirsizlik anksiyetesinden kaçınma (bilişsel kapanma) güdüsüne, ontolojik güvenlik kaygısına, şüpheden korkarak otoriteye sığınma refleksine ve kendi içindeki kötülüğü "öteki"ne yansıtma (gölge arketipi) mekanizmasına dayanır.

- **Sosyolojik düzlemde:**
  Cemaatlerin, grupların ve ideolojik iktidarların, üyeleri üzerinde sarsılmaz bir hegemonya kurmak için hakikati kendi tekellerine almasına, farklılıklara karşı *Fırka-i Nâciye* inancıyla ve *tekfir* şiddetiyle epistemik bir izolasyon (metin zehirlenmesi) yaratmasına dayanır.

- **Entelektüel ve Epistemolojik düzlemde:**
  Sınırlı, tarihsel ve kusurlu olan insan idrakinin, evrensel hakikati bütünüyle kuşatabileceği yönündeki "epistemik kibre" dayanır. Bu kibir, farklı kimliklere tanıklık ve yorumlama adaletsizliği uygular; metinlere ve olgulara karşı hermeneutik şiddet üreterek diyalog zeminini tamamen yok eder.

- **Teolojik düzlemde:**
  Bireyin veya grubun geliştirdiği beşeri ve tarihsel yorumun, Tanrı'nın mutlak iradesinin (Vahyin) yerini almasına; böylelikle dindarlık kisvesi altında bireyin kendi nefsini, aklını ve menfaatlerini (hevâsını) ilahlaştırmasına dayanır.

Bu çok boyutlu, tahripkâr yanılgının tek rasyonel, ahlaki ve teolojik panzehiri, entelektüel bir erdem olan **Epistemik Tevazu'dur (Epistemic Humility)**[1].

Epistemik tevazu; pasif bir güvensizlik hali değil, bilginin bağlamsal ve insan zihninin sonlu olduğunu, mutlak hakikatin insanın kavramsal şemalarına hapsedilemeyeceğini, en güçlü inançların bile tarihsel olarak zihinlerde eksik kalmaya mahkûm olduğunu cesaretle kabul etmektir[1].

Özgür, rasyonel ve ahlaki bir özne olabilmek, hiçbir insani otoritenin ve kurumun kendini nihai hakikat olarak dayatmasına izin vermeyen varoluşsal açıklığı korumakla mümkündür[3]. Hakikat iddiası, ötekinin varlığını silerek, ona hermeneutik şiddet uygulayarak değil; Sokrates'ten günümüze uzanan entelektüel farkındalıkla, eksik bilgi şüphesini barındıran, farklılıklara saygı duyan ve sürekli gelişime açık bir diyalojik zemin üzerinde ahlaki bir değere dönüşebilir[10].

Kendi fikri konfor alanından çıkmayı reddeden, farklı seslere kapanan ve kendi yorumunu kutsallaştıran dogmatik zihin hakikati korumaz; yalnızca kendi korkularının, kibrinin ve ontolojik kaygılarının hapishanesinde, hakikati kendi elleriyle boğar.

Deklarasyon:

Bu çalışmanın savunduğu epistemik tevazu ilkesinin kaçınılmaz bir gereği olarak; hiçbir insan zihninin hakikati bütünüyle ihata edip aktaracak kapasiteye sahip olmadığı gerçeği ışığında, elinizdeki bu metnin de nihayetinde sonlu, sınırlı ve tarihsel bir beşeri idrakin ürünü olduğu, dolayısıyla ele aldığı konudaki hakikatin tamamını eksiksiz bir bütünlük ve kusursuzluk içinde yansıttığı iddiasından bilinçli olarak uzak durduğu ***deklare edilir.***

YZ Desteği ile Oluşturulmuştur.

26.08.2026 Balıkesir

Yusuf Canbulat

Alıntılanan çalışmalar

1. Believing Without Final Knowledge: When Church Authority, https://medium.com/@ferryrotinsulu3010/believing-without-final-knowledge-when-church-authority-replaces-god-333eb512fe5a
2. Güvenlik Çalışmalarının Sınıflandırılması ve Realist ve Ontolojik, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3738702
3. Otorite var, hakikat yok: Tarikat ve cemaatlerin antropolojisi, https://yeniarayis.com/yazi/otorite-var-hakikat-yok-tarikat-ve-cemaatlerin-antropolojisi-18910
4. Konfor Alanı Nedir? - Gelişim Psikiyatri, https://gelisimpsikiyatri.net/konfor-alani-nedir/
5. Konfor Alanı Nedir? Kişisel Gelişimin Sessiz Engeliyle Yüzleşmek, https://hanzadepsikoloji.com.tr/konfor-alani-nedir-kisisel-gelisimin-sessiz-engeliyle-yuzlesmek/
6. Lay Epistemic Theory: The Motivational, Cognitive, and Social,

https://www.researchgate.net/publication/224078157_Lay_Epistemic_Theory_The_Motivational_Cognitive_and_Social_Aspects_of_Knowledge_Formation
7. New Perspectives on Epistemic Closure, https://www.research.ed.ac.uk/en/publications/new-perspectives-on-epistemic-closure/
8. Does Epistemic Humility Threaten Religious Beliefs? - ResearchGate, https://www.researchgate.net/publication/328987351_Does_Epistemic_Humility_Threaten_Religious_Beliefs
9. Konfor Alanı Nedir? Nasıl Çıkılır? - Psikoloji Türkiye, https://psikolojiturkiye.com/blog/konfor-alani-nedir
10. Cevat Düşün yazdı - Türkiye'nin görünmez sorunu: Bağnazlık, https://medyascope.tv/2025/10/18/bagnazlik-turkiyenin-gorunmez-sorunu-cevat-dusun-yazdi/
11. Epistemic Closure Principles | Internet Encyclopedia of Philosophy, https://iep.utm.edu/epis-clo/
12. 73 Fırka Hadisi Bize Ne Söylüyor? - İslam ve İhsan, https://www.islamveihsan.com/73-firka-hadisi-bize-ne-soyluyor.html
13. Hakikat Tekelciliği ve Dinî Partikülarizm - DergiPark, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/905498
14. Ümmetin Yaralı Yüzü: Tefrika ve Çözüm Yolları, https://www.somuncubaba.net/makale/ummetin-yarali-yuzu-tefrika-ve-cozum-yollari
15. Devleti Tekelleştirme ve Teo-Politik Tasavvurlar - SETA, https://www.setav.org/devleti-tekellestirme-ve-teo-politik-tasavvurlar
16. SELEFİLER İSLÂM'IN RESMİ SÖZCÜLERİ Mİ ... - Mihmandar.org, https://mihmandar.org/makaleler/108
17. 73 Fırka Hadisi “Allah'ın Geniş Rahmetini Daraltır” mı? - DergiPark, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1471059
18. 350# Tekfir meselesi – Tekfir etmek caiz mi? - Bilim ve Yaratılış, https://www.bilimveyaratilisagaci.com/2021/09/tekfir-meselesi-tekfir-etmek/
19. HAKİKAT TEKELCİLİĞİ VE DİNÎ PARTİKÜLARİZM - ResearchGate, https://www.researchgate.net/publication/338205585_HAKIKAT_TEKELCILIGI_VE_DINI_PARTIKULARIZM
20. BAZI DİNDAR PROFİLLERDE NEDEN AHLAK YOK - Mirat Haber, https://www.mirathaber.com/bazi-dindar-profillerde-neden-ahlak-yok/
21. B. The Charge of Moral Arbitrariness, https://ccel.org/ccel/plantinga/warrant3.vii.iii.ii.ii.html
22. Epistemik Aldırmazlık – Quassim Cassam | Öncül Analitik Felsefe, https://onculanalitikfelsefe.com/epistemik-aldirmazlik-quassim-cassam/
23. Siyasette Epistemik Kriz ve Tevazu - İnsan ve Toplum, https://www.insanvetoplum.org/content/6-sayilar/37-13-3/m0700/ivt_13_3_yurdagul-kilinc.pdf
24. "Can All Religions Live In Peace?" by Antony Das S. Devadhasan, https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/417/

25. Temel Bilinç ve Çift Yarık Deneyi : r/consciousness - Reddit, https://www.reddit.com/r/consciousness/comments/xl895q/fundamental_consciousness_and_the_doubleslit/?tl=tr
26. Bedenlenmiş Zihin - DOKUMEN.PUB, https://dokumen.pub/bedenlenmi-zihin.html
27. Gerçeklik - Vikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Ger%C3%A7eklik
28. (PDF) EPİSTEMİK ERDEMLER - Epistemology - Academia.edu, https://www.academia.edu/94503896/EP%C4%B0STEM%C4%B0K_ERDEMLER
29. Kibir ve Tevazu Kavramlarının Analizi ve Kur'ana Arzı - Ceride-i İlmiyye, https://www.cerideiilmiyye.org/kibir-ve-tevazu-kavramlarinin-analizi-ve-kurana-arzi/
30. Deist Skolastikler - Serbestiyet, https://serbestiyet.com/gunun-yazilari/deist-skolastikler-181054/
31. Epistemik Adaletsizlik Nedir? – Joseph T. F. Roberts, https://onculanalitikfelsefe.com/epistemik-adaletsizlik-nedir-joseph-t-f-roberts/
32. Epistemik Adaletsizlik & İktidar ve Bilmenin Etiği - Kitapyurdu.com, https://www.kitapyurdu.com/kitap/epistemik-adaletsizlik-iktidar-ve-bilmenin-etigi/665243.html
33. Hermeneutic injustice: Significance and symbolism, https://www.wisdomlib.org/concept/hermeneutic-injustice
34. Duyulmuyor ve Görülmüyor Musunuz? Epistemik Adaletsizliğe Giriş, https://republica.tr/epistemik-adaletsizlik/
35. Miranda Fricker - Vikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Miranda_Fricker
36. Full article: Rejecting Identities: Stigma and Hermeneutical Injustice, https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02691728.2024.2407646
37. The Hermeneutic Injustice Surrounding Undisclosed Child Trauma, https://journalhosting.ucalgary.ca/index.php/jah/article/view/82290/58820
38. KUR'ÂN'A YENİ YAKLAŞIMLAR, https://makale.isam.org.tr/bitstreams/072133e7-b855-4be1-8340-b07f8e46a794/download
39. Yer Üzerine: Felsefi Hermenötik Bir Yaklaşım - DergiPark, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3588076
40. (PDF) Hermeneutic Violence and Interpretive Conflict: Heidegger vs, https://www.researchgate.net/publication/337776635_Hermeneutic_Violence_and_Interpretive_Conflict_Heidegger_vs_Cassirer_on_Kant
41. Theological “Mansplaining” and the Ecclesial War on Women, https://www.fsrinc.org/article/1767/
42. Paul Celan's Poetry and the Hermeneutical Challenge of Mitsprechen, https://www.mdpi.com/2076-0787/13/3/66
43. Heidegger and the problem of hermeneutical violence - ProQuest, https://search.proquest.com/openview/3668e2971931ffc65521f28b86312e3f/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y
44. Tefsirde Anlam, Bağlam ve Disiplinlerarası Yaklaşımlar - DergiPark,

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5600109
45. Yorum Bilimi (Hermeneutik) Nedir? | Ligonier Hizmetleri, https://tr.ligonier.org/articles/what-is-hermeneutics/
46. On Gaslighting and Epistemic Injustice: Editor's Introduction | Hypatia, https://www.cambridge.org/core/journals/hypatia/article/on-gaslighting-and-epistemic-injustice-editors-introduction/3A6DAEFBC69FE78725577455433562 86
47. Po-Mo Modernism: epistemic incertitude as “chastened” epistemology, https://stephenhague.wordpress.com/2020/08/19/po-mo-modernism-epistemic-incertitude-chastened-epistemology/
48. Postmodern Kataphaticism? - The Other Journal, https://theotherjournal.com/2012/08/postmodern-kataphaticism/
49. ISLAM VE YORUM - isamveri.org, https://isamveri.org/pdfdrg/DU069487/2017/2017_2_KILICS.pdf
50. DİNDARLIKTAN DİNİ DARLIĞA GİDİŞ NEYİN ALÂMETİ?, https://www.karabukanahaber.com/yazarlar/mustafa-celenli/dindarliktan-dini-darliga-gidis-neyin-al-meti/678/
51. Işıkçılar cemaatinin TGRT'si Diyanet'in fetvasına savaş açtı, https://www.veryansintv.com/isikcilar-cemaatinin-tgrtsi-diyanetin-fetvasina-savas-acti
52. Diyanet'in 'aşı orucu bozmaz' açıklamasına sert tepki - Güncel, https://haber.mynet.com/diyanet-in-asi-orucu-bozmaz-aciklamasina-sert-tepki-110106778954
53. Knowing the Elephant: Revelation's Place in a Theology of Religions, https://zondervanacademic.com/blog/knowing-the-elephant-revelations-place-in-a-theology-of-religions
54. KELÂMÎ EPİSTEMOLOJİ AÇISINDAN İSLÂM'IN OLUMSUZ İMAJININ, https://acikerisim.selcuk.edu.tr/bitstreams/8c68961a-28ba-478b-8e25-136634c70487/download
55. Casiye Sûresi - Câsiye Suresi - Kurandan Hayata, https://kurandanhayata.com/Casiye_S%C3%BBresi_haberi_499.aspx
56. Hevâsını İlah Edinmek Ne Demektir? - Erdem AKÇA - Risale Haber, https://www.risalehaber.com/erdem-akca-hevasini-ilah-edinmek-ne-demektir-26139yy.htm
57. Sayfa 1750 - Turkish Forum, https://www.turkishnews.com/page/1750/?p=duypzzmumahsrg&=1